

Miika Tikkanen

SANCTUS

Seurakuntalaisten suhtautuminen sakraaliin musiikkiin Kajaanin seurakunnassa

SANCTUS

Seurakuntalaisten suhtautuminen sakraaliin musiikkiin Kajaanin seurakunnassa

Miika Tikkanen
Opinnäytetyö
Syksy 2020
Musiikkipedagogin tutkinto-ohjelma
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Musiikkipedagogin tutkinto-ohjelma

Tekijä: Miika Tikkanen

Opinnäytetyön nimi: Sanctus – Seurakuntalaisten suhtautuminen sakraaliin musiikkiin Kajaanin seurakunnassa

Työn ohjaajat: Jouko Tötterström, Marko Miettinen

Työn valmistuslukukausi ja -vuosi: Joulukuu 2020

Sivumäärä: 32 + 1 liite

Opinnäytetyöni on teemahaastattelun ja avointen tekstivastausten kyselylomakkeen keinoja yhdistävä kvalitatiivinen tapaustutkimus. Tutkimus sai alkusysäyksen sakraalista musiikista ja sen tiimoilta käydystä ajankohtaisesta keskustelusta tekemistäni havainnoista. Tavoitteena oli ensin määritellä sakraalin musiikin käsite, rajata tutkimuksen kohteeksi sen perinteinen ja tavallisimmin ymmärretty muoto.

Sakraalin musiikin käsitteen määrittelyssä lähdin vakiintuneesta ja länsimaisen taide- ja kirkkomusiikin historian näkökulmasta. Lisäksi ajatuksena oli osoittaa, että perinteinen sakraali musiikki voi hyvin ja sitä arvostetaan, mikä oli hypoteesini. Pedagogisten ratkaisujen löytyminen kanttorin ja seurakuntalaisten välisessä vuorovaikutuksessa oli myös tavoitteena. Tarkoitus oli saada esiin seurakuntalaisten ajatusten ominaispiirteet ja heidän kokemustensa erilaiset vivahteet suhteessa ikäryhmiin ja osallistumisaktiivisuuteen.

Kahta seurakunnan kanttoria haastatteleamalla sain aluksi hyvän yleiskuvan aiheeseen ja nostettua keskeisimmät teemat esiin. Kanttorien haastattelu muodosti aineiston 1. Kyselylomake, aineisto 2, toimi eri seurakunnan kohderyhmille osoitettuna varsinaisena aineistona. Käsitteelin kanttorien vastaukset otannan pienuudesta huolimatta jonkinlaisena tulkinnallisena koosteena seurakuntalaisista, jonka heidän työkokemuksensa on ajan saatossa osoittanut. Kanttorien ajatuksia en suuremmin valikoinut, vaan kuvasin ne kauttaaltaan lyhyesti. Kyselylomakkeesta arvioin esiin nousevien teemojen suhteellisuutta ja toimijakohtaisuutta. Tuloksena voidaan pitää perinteisen kirkkomusiikin vahvaa arvostusta ja merkitystasoa tämän päivän Kajaanin seurakuntalaiselle. Kirkkomuusikko saa vahvaa vastakaikua perinteisenä kristillisenä musiikkityöntekijänä, mutta toisaalta musiikillinen moniarvoisuus on seurakuntalaisten keskuudessa vallitseva realiteetti.

Tutkimustulokset nostavat esiin seurakuntalaisten ajatuksia soitinvalinnoista, teologiasta, elämäntilanteista, kirkkoa ympäröivistä konteksteista, kirkkomuusikoista, tunteista, kokemuksista, toivomuksista jne. Aineistoa jaotellaan esimerkiksi eri ikäryhmien näkökulmiin. Päälinjana tutkimustuloksissa on kajaanilaisten myönteinen suhde sakraaliin musiikkiin.

Asiasanat: kirkkomusiikki, sakraali musiikki, seurakunnat, Kajaani, asenteet

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Music, Option of Music Pedagog

Author: Miika Tikkanen

Title of thesis: The Attitudes of Parishioners towards Sacred Music in Evangelical Lutheran Congregation in Kajaani

Supervisors: Jouko Tötterström, Marko Miettinen

Term and year when the thesis was submitted: December 2020

Number of pages: e.g. 32 + 1 appendix

My thesis researches parishioners' attitudes to traditionally associated sacred music in the Evangelical Lutheran Congregation in Kajaani. The concept of sacred music is defined, and the topic is limited to traditional sacred music. In the research I also strive for pedagogical interaction between the cantor and parishioners.

The research is a qualitative case study. The main instruments to research out the question were thematic interviews, focused on cantors' experiences. Another and the main part of the research material came from parishioners' answers to an electronic Webropol questionnaire form. As a hypothesis were highly appreciative attitudes towards sacred music among Kajaani parishioners. The thesis largely demonstrates the validity of appreciation, and contributes to the appreciation of traditional sacred music in modern times. Church music is now more and more understood in a postmodern way, and the Evangelical Lutheran Church uses almost all styles of music.

In the questionnaire the parishioners described their thoughts, feelings, effects of situations in life, hopes, favourites etc. about sacred music close to their hearts. I look at parishioners from the perspectives of different age groups and from the perspective of participation activity. It is difficult to find real opposition to the attitude of the parishioners of Kajaani to traditional church music. However, there are many different side notes.

Keywords: sacred music, Kajaani, congregations, attitudes

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	7
2	HAVAINTOJA ENNEN TUTKIMUSTA	8
3	TUTKIMUSKYSYMYS JA TUTKIMUKSEN TAVOITTEET	9
4	MITÄ ON SAKRAALI MUSIIKKI?.....	10
4.1	Sisältölähtöinen musiikki	10
4.2	Rinnakkaiset käsitteet	11
4.3	Sakraalia sisältöä rakentavat elementit musiikissa.....	11
4.3.1	Jumalan nimi musiikin nimessä tai sanoitusten sisällössä	11
4.3.2	Musiikin sakraali luonne ja tyylipiirteet	11
4.3.3	Musiikin sakraali luonne ja soitinvalinnat.....	12
4.3.4	Musiikin tekijän ja käyttöympäristön muodostama konteksti	12
4.3.5	Taitavuus	13
4.3.6	Lutherin ja Bachin perinne	13
5	KATSAUS AIEMPIIN TUTKIMUKSIIN	15
6	KAJAANIN SEURAKUNNAN ERITYISPIIRTEITÄ.....	16
7	TEEMAHAASTATTELU JA KYSELYLOMAKETUTKIMUS AINEISTONKERUUSSA.....	18
7.1	Teemahaastattelu kanttoreille	18
7.2	Kyselylomaketutkimus seurakuntalaisille.....	19
7.3	Aineiston analyysimetodi.....	20
8	TUTKIMUSTULOKSET	21
9	KANTTORIEN HAASTATTELUISSA ESIIN NOUSSEET TEEMAT (AINEISTO 1)	22
9.1	Kajaanin seurakuntalaisten positiivinen asenne kirkkomusiikkiin	22
9.2	Elämäntilanteen vaikutus kirkkomusiikin kokemiseen	22
9.3	Kanttoreiden saama palaute.....	23
9.4	Kirkkomuusikon ja seurakuntalaisten pedagoginen vuorovaikutus.....	23
10	KYSELYLOMAKKEEN VASTAUKSISTA ESIIN NOUSSEET TEEMAT (AINEISTO 2)	24
10.1	Kajaanin seurakuntalaisten suhtautumisen yleiskuva kyselyn perusteella	24
10.2	Suhtautuminen virsiin	24
10.3	Ikäryhmien eroavuudet.....	25
10.4	Seurakuntalaisten osallistujatytytyväisyys.....	25
10.5	Mainintoja soittimista	26

10.6	Ajatukset perinteisen kirkkomusiikin käyttökohteesta	26
10.7	Elämäntilanteen vaikutus kirkkomusiikin kokemiseen	27
10.8	Kommentit kyselylomakkeesta	27
10.9	Teologiasta nousevat ajatukset	27
11	POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	29
	LÄHTEET	31

1 JOHDANTO

Viime aikoina Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa on tapahtunut murrosta, ei ainoastaan naispappeus- ja avioliittokäsityksessä, mutta myös kirkkomuusikkojen toimintakentällä. Tähän on syynä oletettavasti paitsi yleinen murrosaika, myös sosiaalisen median mukaantulo ajankohtaisessa keskustelussa ja kirkon ammattihenkilöstön kesken käyty dialogi. Lähdin lähestymään tätä aihetta ammattikorkeakoulun opinnäytteessä. Tein aiheessa karkeaa rajausta kohdistuen tarkasteluni asuinkuntani seurakuntaan, Kajaanin seurakuntaan. Havaintoja minulla on valmiiksi paikkakunnalla asiakaspalvelu- ja muusta palvelutyöstä, myös kirkkomusiikkisidonnaisista tilanteista. Havaintoni mukaan usein kajaanilaiset näyttäytyvät suhteessaan sakraaliin musiikkiin hyvin luontevina, vastaanottavaisina. Tosin ei ole aina tiedossa, ovatko he seurakuntalaisia, mutta kuitenkin seurakunnan vaikutuspiiriä. Tällöin musiikkiesimerkkeinä ovat olleet joitain mainitakseni Suvivirsi, jotkin joululaulut, vanhojen koulu- ja kansanlaulujen hengellisisältöiset, yksittäiset laulut. Tämä antaa aihetta seuraaville taustaoletuksille: kirkon henkilökunnan käymä (some- tai muu) keskustelu ei ole linjassa tai pohjaudu kaikilta osin kentällä vallitseviin oloihin sikäli, kun se linjaa kirkossa esitettävän musiikin niin laajaksi käsitteeksi kuin mahdollista; Kajaanin seurakunnassa on vahva toivomus- ja arvostussuhde sakraalia musiikkia kohtaan.

Kirkko ja seurakunta ovat instituutio vain sekä seurakuntalaisten että kirkon työntekijöiden kautta. Pelkkä kirkon henkilökunta on abstraktio. Näkisin, että seurakuntalaisten ääntä ei ole kyetty tarpeeksi tuomaan esille. Toisena puolena itse kirkkomusiikki jää helposti ikään kuin huomiotta. Ei ole syytä ajatella, että seurakuntaelämän musiikillisen sisällön muuttaminen olisi itsetarkoitus ja ainoastaan suotuisan ajan kysymys. Tutkimustulokset ovat ennen aineiston keräämistä avoimia. Siinäkin tapauksessa, jos palaute on yhtä aikaa kriittistä ja myönteistä, ei ole syytä sulkea pois odotusten vastaista viestiä. Tätä aukkoa seurakuntalaisten näkökulmasta ja heidän kokemuksistaan tavallisimmasta ja perinteisemmästä sakraalista musiikista ajankohtaisessa viestinnässä olen pyrkinyt valottamaan. Työni on kvalitatiivinen tapaustutkimus, joka yhdistää teemahaastattelun ja kyselylomaketutkimuksen keinoja analysoiden aineistoa tieteellisesti argumentoiden ja teemakohtaisia yhteneväisyyksiä etsien.

2 HAVAINTOJA ENNEN TUTKIMUSTA

Käsillä olevan aiheen perusteltavuutta tukevat jotkin havainnot, joita olen tehnyt sen jälkeen, kun aihe on tullut opintojen aloitusvaiheessa mieleeni. Yllättävin on se, että nuoret pop ja jazz musiikkiin ammatillisestikin suuntautuneet henkilöt ovat antaneet vilpittömän tuntuisesti palautetta kuullessaan kirkkomusiikkia puhtaimmassa mielessä. He käyttävät mm. seuraavanlaisia mainesanoja vapaasti lainaten: ei voi kuin tykätä... sellainen kuulokuva, että menee kaikki oikein... majesteettista, konstailematonta... voisi ottaa vaikutteita... äärimmäisen kaunista... voi kuvitella millaiset muistot on jääneet (kun kerron olleeni mukana stemmalaulajana) ja... miltä tuntunut laulaa... Kyseessä musiikkiesimerkkinä oli Johann Sebastian Bachin H-molli messun alkutahdit Netherlands Bach Society'n esittämänä ja Jos van Veldhovenin johtamana. Siteeratut henkilöt eivät olleet kajaanilaisia.

Kajaanin seurakunnassa kohtasin erään henkilön, joka itse asiassa altistui toiminnassaan urkujensoiton harjoittelulleni samanaikaisesti oman seurakunnassa tapahtuvan toimintansa aikana. Tämä henkilö olisi voinut kritisoida harjoitteluani, mutta hän osoittautui syväksi urkumusiikin ystäväksi, jota asiaa hän toi minulle innokkaasti esille: urkumusiikki on jotain... käyn joka viikko kirkossa saadakseni kuulla sitä... Vanhuksia palvellessa työelämässä olen saattanut laulaa jonkin yleisesti tunnetun hengellissisältöisen laulun, esimerkiksi Suvivirren. Vanhus on tyypillisesti kommentoinut laulua sinänsä, ei tarkemmin sen sanomaa: Sinulla on hyvä lauluääni... Se vasta oli kaunis laulu... En koe kaikkein helpoimmaksi kuvata kaikkein pienimmän seurakuntaväen kirkkomusiikkisuhdetta, mutta eräs 2-vuotias totesi mutkattomasti, kun sanoin, että soitin juuri Bachia: "Te oli pahvia!"

Entä kielteiset kokemukset? On huomioitava, että kokemukset eivät ole ymmärrettäviä aina akselilla myönteinen-kielteinen, vaan tarkempi kokemus ilmenee ajatuksia kuvaillen. Kielteisten ajatusten voidaan tulkita pidettävän helpommin kirkon tilaisuuksissa omana tietona. Olen kuitenkin suhteellisen vähän ollut kontaktissa Kajaanin seurakunnan musiikkitoimintaan tai jumalanpalveluksiin. Paikalle tulijoiden voi myös olettaa kaipaavan kirkollisia aineksia musiikissakin. Tästä onkin tutkimustuloksia siinä mielessä, että ne, jotka käyvät aktiivisemmin jumalanpalveluksissa, ovat myös tyytyväisimpiä sen sisältöön (Leinonen & Niemelä 2012, 7). Jossakin tilanteessa omainen voi esittää kirkollisen toimituksen yhteydessä oman musiikkitoimimuksensa, joka ei ole sakraali sanan varsinaisessa mielessä. Jos se torjutaan, voidaan olettaa pettymyksen aiheuttavan kielteisiäkin reaktioita. Näitäkin asioita aion lähestyä aineistonkeruuvaiheessa.

3 TUTKIMUSKYSYMYS JA TUTKIMUKSEN TAVOITTEET

Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys ovat opinnäytetyön nimen mukaisesti: miten sakraaliin musiikkiin suhtaudutaan Kajaanin seurakunnassa? Jatkettuna ajatus liittyy johdannossa mainittuun kysymykseen erilinjaisuudesta sosiaalisessa mediassa tapahtuvassa keskustelussa. Opinnäytteeni koskee kuitenkin Suomen seurakuntien sijasta rajatusti Kajaanin seurakuntaa. Kytkös yleiseen valtakunnalliseen dialogiin on kuitenkin olemassa. Tulokset voivat joko vahvistaa tai heikentää kysymystä, eikä sen tarvitse olla edes tutkimuksen varsinainen tavoite, vaan se toimii ehkä ainoastaan osaksi alkusysäyksenä tarkastelulleni. Mitä Kajaanin seurakuntaan tulee, siellä pohjalla olevat omat havaintoni antavat varovasti syytä odottaa myönteistä suhtautumista sakraaliin musiikkiin. Tulos tulee tietenkin todennäköisesti olemaan moniselitteinen, joten sitä täytyy pohtia syväluodaten.

Opinnäytetyöni olettaa, että perinteinen kirkkomusiikki on edelleen keskeisintä kirkkomusiikkia. Siis tutkimuskysymys lyhyesti: Millaista suhtautuminen sakraaliin musiikkiin on Kajaanin seurakunnassa? Onko sakraalin musiikin kriisi totta Kajaanin seurakuntalaisten näkemysten perusteella? Miten pedagoginen lähestyminen kanttorin ja seurakuntalaisten välillä sakraalimusiikin kysymyksissä on avuksi? Jos musiikkiin liittyvissä vastauksissa ilmenee heikompia tai vahvempia epä-sakraaleja piirteitä, ne käsitellään, mutta niitä en tässä työssä kuitenkaan tarkastele ensisijaisena. Haastattelukysymyksissäkin aineistoa kerätessä pyrin esittämään sakraalin musiikin sen perinteisimmässä ja tavallisimmin ymmärretyssä muodossa.

4 MITÄ ON SAKRAALI MUSIIKKI?

Sakraali-sana viittaa 'pyhään'. Sana pyhä merkitsee ”muista erotettu, eristetty, puhdas, ylhäinen, jumalallinen. Sanaa käytetään Raamatussa

- Jumalasta
- Kristuksesta
- Hengestä
- erityisistä paikoista
- ihmisistä
- kristityistä ja seurakunnasta”. (Sundemo 1970, 189. Viittaukset raamatunkohtiin jätetty pois lainauksesta.)

Ajatus mitä jokin tietty taide on, voidaan ymmärtää hermeneuttisen kehän kautta. Hermeneutiikassa tieto tutkittavasta kohteesta syntyy vähitellen. Tällaisessa kehässä Martin Heideggerin mukaan on taide ja taideteos, tässä tapauksessa musiikki ja musiikkiteos: Kun ymmärtää mitä taide on, ymmärtää myös mitä teos pitää sisällään. (Torvinen & Padilla 2005, 88.) Seuraavassa jaottelen muutamiin kokonaisuuksiin, mitä tämä voi tarkoittaa musiikissa. Koska rajaan työssä tarkastelun perinteiseen sakraaliin musiikkiin, katson vapaudekseni ja koen oikeaksi jättää määrittelemättä sakraali musiikki postmodernista näkökulmasta. Kaiken kaikkiaan työn kuluessa on vahvistunut ajatus siitä, että yksiselitteisesti sakraalia musiikkia ei voikaan määritellä.

4.1 Sisältölähtöinen musiikki

Luodessaan luovaa musiikillista tuotostaan säveltäjällä on usein tarkoitus, mitä tarvetta tai tilannetta sävelteos tarkoitetaan palvelemaan ja mille se osoitetaan. Puhutaan sisältölähtöisestä musiikista, joka on kaiketi yleisesti ymmärrettävä ja tiedossa oleva käsite. Sakraalimusiikissa tämä tulee esimerkiksi Kirkkokäsikirjassa esille, kuten ajatus, että jumalanpalveluskäyttöön ja Jumalan ylistämiseen tarkoitettulla musiikilla tulee olla jumalanpalveluksissa etusija (Kirkkohallitus, 2009, 105). Tosin yksiselitteistä tai helposti määriteltävää ei ole sekään, mihin tarkoitukseen jokin sävellys lopujen lopuksi on tehty. On mahdollista etsiä siihen vastauksia säveltäjien lisäksi heidän jälkeennejään kirjallisesta materiaalistaan, esimerkiksi biografioista, kirjeenvaihdosta, haastatteluista tai julkaisuista. Lisäksi käsittelen käsitettä sakraali musiikki sen eri osatekijöistä käsin.

4.2 Rinnakkaiset käsitteet

Rinnakkaisia käsitteitä ovat liturginen musiikki, kirkkomusiikki ja hengellinen musiikki. Näistä liturginen musiikki on olemukseltaan kristillisten kirkkokuntien jumalanpalveluksen yhteyteen vakiintuneita teoksia. Kirkkomusiikki ja hengellinen musiikki taas pitävät sisällään nykykatsannossa tyylien kirjon moninaisuuden viihteellisyyteen ulottuen. Käsite sakraali musiikki voidaan ymmärtää jonkinlaisena aiemmin hieman vähemmän käytettynä käsitteenä. Se pohjautuu länsimaisen taidemusiikin traditiossa vakiintuneeseen tyyliin, käytänteisiin ja miten se ilmenee siinä kontekstissa suhteessa kirkolliseen, sakraaliin sisältöön. Samaan yhteyteen kuuluu tietysti rinnakkaisten käsitteiden osa-alueita, virsiä, messusävelmistöjä jne. Tällaisen näkökulman voidaan ajatella muodostuvan klassisen musiikkitaustan omaavilla, jälkeinpäin kirkkomusiikkiin, tai kirkkomusiikkiin vaihtoehtoisesti suuntautuvilla muusikoilla. Valitsen näillä perusteilla käsitteen sakraali musiikki kuvaamaan aihetta työssäni, vaikka myönnän, että myös muut käsitteet olisivat hyviä ja omalla tavallaan samaan käyttöön sopivia.

4.3 Sakraalia sisältöä rakentavat elementit musiikissa

4.3.1 Jumalan nimi musiikin nimessä tai sanoitusten sisällössä

Teologisessa ajattelussa Jumalan nimi (niitä on useita) on aina automaattisesti pyhyteen liitetty tekijä: ”Pyhitetty olkoon Sinun nimesi”, ”Älä turhaan lausu Herran, sinun Jumalasi nimeä”. Esimerkkejä kirkkomusiikissa on virsien lisäksi loputtomasti: ”Domine Jesu Christe”, Mozartin Requiemissa; ”Gott Ist Mein König”, Bachin kantaatissa. Oletan musiikin sanoituksessa Jumalan nimen olevan läsnä myös sanoituksessa tai instrumentaalimusiikissa itse teoksessa sinänsä, jos kappaleen tai tuotoksen nimeen se on liitetty. Myös Raamatun tekstillä on samankaltainen funktio tässä suhteessa ja Raamatun teksteistä johdetuilla teksteillä.

4.3.2 Musiikin sakraali luonne ja tyylipiirteet

Pyhään on oletettavissa liittyvän edellä mainittujen pyhyttä kuvaavien käsitteiden kanssa sopu-
soinnussa oleminen. Voimme ymmärtää olevan myös pyhyttä vastaan sotivia tekijöitä. Jokin tyyli-
piirre, tunnelataus tms. saattaa aiheuttaa ylikorostettuna tällaisen vaikutelman.

Erkki Lehtiranta kuvaa kirjassaan *Musiikki, henkisyys ja hyvinvointi* (Lehtiranta 2015, 111) kirjailija, mystikko Corinne Helinen ajatuksia musiikissakin vahvana elementtinä olevasta harmoniasta kauniisti: ”Harmonia kumpuaa [--] hengestä ja on keskeistä olemuksellemme. Olemme kukaties ytimeltämme harmoniaa ja rakkautta, ja tämä pyhä ydin meissä kaipaa myös musiikin tuomaa harmoniaa, sopusointuisuutta.” Tässä tarkoitetaan harmoniaa filosofisessa mielessä. Toinen merkitys harmonialla on tuttu sointuharmonian merkitys.

Historian saatossa on totuttu liittämään länsimaisen klassisen musiikkiopin tyylipiirteet kirkkomusiikkiin, jopa niitä karsien ja jalostaen. Voidaankin ajatella tämän olevan linjassa pyhyyteen liittyvien pitkän linjan, jopa ikuisten käsitteiden kanssa. Länsimainen klassinen musiikki kun on verrattuna nyt esimerkiksi rock-musiikin historiaan iäkästä.

4.3.3 Musiikin sakraali luonne ja soitinvalinnat

Länsimaisen musiikin kehityksessä mukana olleet, ja sen kuluessa kehittyneet soittimet ovat pitkälti samoja sinfoniaorkesterissa ja länsimaisessa kirkkomusiikissa. Raamatulliset harppu, huilu, kantele ja pasuuna ovat tietenkin tuttuja kirkollisessa käytössä. Kanteletta ehkä itse olen harvemmin nähnyt. Toisin on pianon laita. Huolimatta siitä, että se on kosketinsoitin, on koskettimisto siinä ikään kuin ulkoinen käyttöliittymä. Soittimena se on pohjimmiltaan lähellä harppua tai kannelta. Urut taas ovat kuin sarja huiluja, ja siitä ajatusta jatkaen, eri sinfoniaorkesterisoittimia jäljitteleviä äänikertoja. Tosin kaikilla kosketinsoittimilla on yhteiset juuret, ja niitä varsinkin ennen pianon (vasaraklaveerin) dominoivaksi muodostumista pidettiin yleisesti sovellettavana soitintyyppivalikoimana (Rantala, 2011, 10). Piano ja urut ovat jumalanpalveluksen keskeisimmät soittimet (Erkkilä, Tuovinen & Tuppurainen, 2003). Nykyään yleistyvät digitaali- ja virtuaaliurut ovat tavallaan sama asia kuin pilliurut, joita niitäkin on hyvin monentyyppisiä.

4.3.4 Musiikin tekijän ja käyttöympäristön muodostama konteksti

Jotkut säveltäjät ovat profiloituneet vahvasti kirkkomusiikkiin tehden samalla maallista musiikkia esim. hovien palveluksessa tai konserttikäyttöön. Tämä oli hyvin yleistä barokin musiikinhistoriallisella tyylikaudella. Tällöin voidaan olettaa heidän musiikkinsa olevan yleisesti sopusoinnussa heidän kirkollisen tuotantonsa kanssa, vähän samaan tapaan, kuin esim. Kirkkokäsikirja kehottaa pap-

peja elämään kuin saarnaa (Kirkkohallitus 2009, 93). Ajatellaan nyt esimerkiksi barokinajan tyypillistä säveltäjää, vaikkapa Georg Friedrich Händeliä (1685–1759). Esimerkiksi hänen kirkkomusiikkiteoksensa Messias-oratorio tunnetaan keskeisenä sakraalin musiikin ohjelmistona. Samoin hänen maallista soitinmusiikkiaan tuskin vierastetaan kirkossa kuultuna. Samoin uskonpuhdistuksen ja sen jälkeisen ajan (joka on ajallisesti samanaikainen barokkityylikauden kanssa) leimallinen ominaisuus musiikissakin on yhteensopivuus kirkon ja yhteiskunnan kesken, kun taas myöhemmin romantiikan tyyliuunnan aikana musiikki kytkettiin ensisijaisesti säveltäjänsä ilmaisullisiin tarkoituksiin.

Toisinaan maallinen musiikki valjastetaan kirkolliseen käyttöön. Näin on esimerkiksi Bachin Jouluoratorion osalta, joka on alun perin ollut syntymäpäiväkantaatti. Kansansävelmiä otetaan hengellisiin lauluihin toisintoina tai alkuperäisinä. Martti Lutherin käsitys musiikista Jumalan luomislahjana kattaa myös maallisen musiikin. Hän kehottaa kohtelemaan musiikkia Jumalan parhaana lahjana teologian jälkeen. (Erkkilä ym. 2003, 13–36.)

4.3.5 Taitavuus

Jäljempänä kuvailen Lutherin musiikillisia ajatuksia, mutta tässä yhteydessä niistä on myös todettava, että taitavuus, soittimellinen ja laulutekninen taitavuusaste, ovat nekin sidoksissa sakraaliin musiikkiin. On ilmeistä, että kirkkomusiikoiden koulutus myös satsaa tähän huomattavan paljon. Voi olettaa kirkossa esiintyvien muusikoiden antavan taidostaan parasta.

4.3.6 Lutherin ja Bachin perinne

Luterilaisen kirkon syntymisvaiheessa pääroolissa ollut Martti Luther (1483–1546) on tullut tunnetuksi myös musiikkiin sidoksissa olevien ajatusten kanssa. Hän oli jopa niin täysipainoinen musiikillisissa ajatuksissaan, ja siihen aikaansa käyttävä, että voidaan puhua jo muusikosta, tai merkittävästä musiikillisesta vaikuttajasta. Hänen kodissaan soittimien tiedetään olleen runsaassa käytössä ja laulettu runsaasti, ja häneltä on sanoitusten lisäksi kirkon käytössä edelleen myös virsi-melodioita. Ainoa asia, mitä pitäisin Lutherin muusikkoutta, nimittäin ammattimuusikkoutta kyseenalaistavana asiana, että musiikki oli hänelle kaikesta päättäen pelkästään huoleton, iloinen ja vir-

kistävä asia. Ammattimuusikko kun kohtaa musiikkisuhteessaan myös rutiinia, paineita ja väsymystä. Lahjakas hän varmasti oli silläkin saralla. En sinänsä katso tehtäväkseni tehdä tarkempia johtopäätöksiä tässä asiassa. Luterilaisen musiikkikäsitteiden huipentumana pitäisin Johann Sebastian Bachia (1685–1750). Bach oli säveltäjä ammattinsa puolesta, mutta muusikon viitta tuli hänelle myös vahvana sukuperintönä, niin kuin usein tapahtuu nykyäänkin.

Nykyään on pitkälti etäännytty ja sirpaloiduttu Lutherin ja Bachin henkisestä ja hengellisestä ilmapiiristä, mutta aikajänteenä ei kovin pitkän aikaa. Aika on nykyisin kokonaan toinen, mutta edelleen elää kirkkomuusikkoja, jotka haluavat pitää kiinni mahdollisimman paljon siitä, mitä Lutherin ja Bachin suunnalla olevasta kirkkomusiikkikäsitteestä voidaan ymmärtää. Luther kuvaa asiaa pysäyttävien sanankääntein, että luomistyönä musiikki parhaimmillaan ei ole ihmisen luovan kyvykkyyden aikaansaannos, vaan Jumalan tekoa. Kiistatonta on, että Bachin tuotanto kumpuaa paljolti Lutherin ja uskonpuhdistuksen henkisestä ja hengellisestä ilmapiiristä. Bachin omasta Raamatusta löytyy hänen kirjoittamansa reunahuomautus Ensimmäisen aikakirjan kohdalla, jossa kuningas Daavid temppelipalveluksen johtajien kanssa antavat Asafin, Hemanin ja Jedutunin jälkeläisten tehtäväksi pyhässä hurmoksessa ylistää Jumalaa säestäen lauluaan lyyralla, harpulla ja symbaaleilla: ”Tämä luku on kaiken Jumalalle mieluisan kirkkomusiikin tosi perusta.” Uskonpuhdistuksessa jumalanpalvelusta uudistettaessa myös siihen tuli rikkaat musiikkiosuudet Lutherin ansiosta. Tämän ansiosta myös läntisestä kirkkomusiikkikulttuurista kasvoi huomattavasti itäistä musiikillisesti rikkaampaa. (Erkkilä ym. 2003, 13–36.)

5 KATSAUS AIEMPIIN TUTKIMUKSIIN

Kirkon tutkimuskeskuksen tutkimuksen Jumalanpalvelus arjen voimana, Seurakuntalaisten jumalanpalvelusodotukset ja -kokemukset (Leinonen & Niemelä 2012, 14–15, 18) mukaan seurakuntalaisten todettiin arvostavan seuraavia asioita jumalanpalveluksen musiikissa: ”Muutakin kuin urut, muitakin kuin virsiä, kuoro, yksinlaulut.” Tämä ei periaatteessa ole pelkästään negatiivista suhtautumista sakraaliin musiikkiin, vaan paremminkin monipuolisuuden positiivisena kokemista. Seuraavat asiat koettiin puutteina: ”outoja virsiä; heikko säestys, heikko laulu.” Erityisesti nuoria puhututti jumalanpalvelusmusiikki. Siihen haluttiin vaihtuvuutta, ja haluttiin osallistua musiikkivalintoihin. Hie-man yllättäen kaupungeissa kaivattiin perinteistä virsilaulua mutta maaseudun seurakunnissa edellä mainittua vaihtelevuutta. Papin tai kanttorin yksinlaulua arvostettiin. Kirkon tutkimuskeskuksella ei ole pelkästään kirkkomusiikkia tai seurakuntalaisten siihen suhtautumista käsittelevää tutkimusta.

Paula Vuorisen Savonia-AMK:n opinnäytetyö Huomisen kirkkomusiikki, Kyselytutkimus John the Baptist-oratorion pohjalta (Vuorinen, 2018) käsittelee suhtautumista kirkkomusiikkiin teoskohtaisesti nuoria koskien. Hän saa tulokseksi, että kirkkomusiikkia tiedostetaan ja jopa arvostetaan suhteellisen paljon, eikä tämä poistunut tutkimuksessa olevan teoksen esityksen seuraamisen jälkeeseen, vaan jopa vahvistui. Tyylin osalta tässä mukana ollut musiikki on ollut kuitenkin kauempana perinteisen sakraalista olevaa musikaalittyyliä.

Sibelius-Akatemian opinnäytetöistä sakraalia musiikkia ja siihen suhtautumista käsitteleviä opinnäytetöitä löytyi tyypillisesti vanhemmalta ajalta, ennen 90- tai 2000-lukua. Esim. Pirkko Raatikainen, 1988: Virsikirjaehdotukseen suhtautuminen Turun arkkihiippakunnassa ja Mikkelin hiippakunnassa. Työ toteaa Arsca-tietokannan tiivistelmässään suhtautumisen olleen myönteistä suhteessa lehdistössä käytyyn keskusteluun.

Näistä aiemmista tutkimuksista ja opinnäytetöistä nousevat hypoteesejani tukevia teemoja: Työlle on olemassa tilausta aiemman tutkimuksen ohuuden vuoksi suhteessa mm. musiikin perinteiseen muotoon; Keskustelu mediassa ja kentällä kulkevat jossain määrin eri linjassa keskenään.

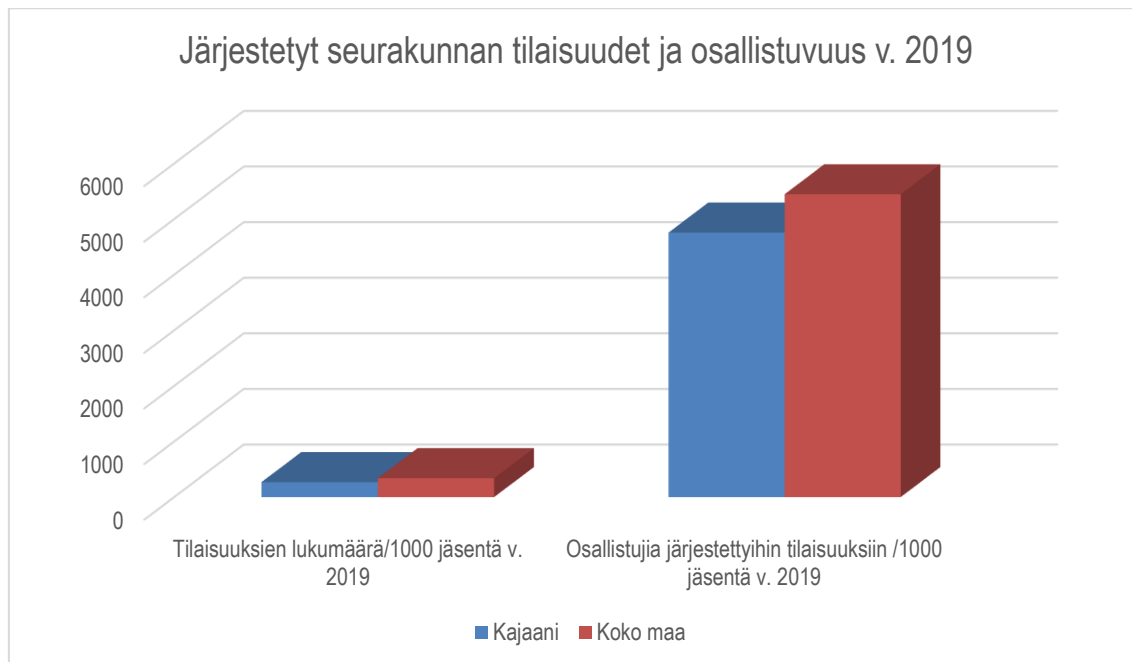
6 KAJAANIN SEURAKUNNAN ERITYISPIIRTEITÄ

Kajaanissa oli vuonna 2019 n. 26 700 jäsentä. Kirkkoon kuuluvuus oli vuonna 2019 72,78 prosenttiyksikköä, mikä on valtakunnan tasolla selkeästi yli keskitason mutta Kainuun alueella pienin prosenttiosuus. (Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2019.)

TAULUKKO 1

Kirkkoon kuuluvuus % Kajaanissa v. 2019	Kirkkoon kuuluvuus % koko maassa v. 2019
72,78 %	68,64 %

Tilaisuuksien lukumäärä vuonna 2019 tuhatta jäsentä kohti oli 268,7. Koko Suomessa tämä oli 339,3. Osallistujia kaikkiin tilaisuuksiin oli 4756,6 tuhatta jäsentä kohti. Koko suomessa 5445,9 tuhatta jäsentä kohti. Kajaani jää siis alle keskitason näillä toiminnan mittareilla. (Kuvio 1.) (Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2019.)

KUVIO 1. Seurakunnan järjestämät tilaisuudet Kajaanissa vuonna 2019. (Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2019.)

Kajaanin seurakunnassa musiikkitoiminta on monipuolista, ja siellä on useita kanttoreita tai musiikkityöntekijöitä. Seurakunnan nettisivuilta on luettavissa, että eri ikäryhmille on omat kuoronsa ja messujen ja jumalanpalvelusten lisäksi on musiikkipainotteisia tai -teemaisia tilaisuuksia, kuten musiikkileikkikoulutoimintaa, konsertteja, jne. Lisäksi YouTube-palvelusta löytyy tallenteita Kajaanin seurakunnan musiikkitoiminnasta.

7 TEEMAHAASTATTELU JA KYSELYLOMAKETUTKIMUS AINEISTONKERUUSSA

Toisaalta seurakuntalaisten suhteesta sakraaliin musiikkiin saa tietoa heiltä itseltään, toisaalta heitä palvelevilta musiikkityöntekijöiltä, kanttoreilta. Seurakuntalaisten tavoittamisen muoto on tämän työn tapauksessa sähköinen Webropol-kyselylomake. Sille löytyi jakelukanava seurakunnan Facebook-sivustolta ja eri kohderyhmien yhteystietoryhmistä. Kanttoreita lähestyessä toimiva työskentelytapa on haastattelu.

7.1 Teemahaastattelu kanttoreille

Ihmisten haastattelu on eräänlainen tiedonkeruun perusmuoto, joka muuttuu loppujen lopuksi melko vähän. Teemahaastattelu on yleisellä tasolla moniin eri tutkimustilanteisiin soveltuva menetelmä. Se on esimerkiksi lomakekyselyyn nähden joustava aineistonkeruutapa. Siinä voi suunnata tiedonhankinnan prosessia tilanteen pohjalta. Myös haastateltava on avoimessa tilanteessa vahvemmillä ja kykenee persoonansa kautta kuvailemaan haastattelun aiheen nostamia ajatuksia itsenäisemmin. Haastattelijan toimintatavan olisi oltava riittävän rauhallinen, passiivinen, haastattelua edesauttava ja kantaaottavuudesta pidättäytyvä. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 78–134.)

Kanttoreita haastateltaessa koin hyviksi kysymykset, joissa tulisi esiin kunkin eri toimintamuodon, aktiivisten ja passiivisten seurakuntalaisten, ryhmien ja yksilöiden kokemukset ja seurakuntalaisilta saatu palaute. Kanttoreille järjestin haastattelun aloittaen koehaastattelulla tutkimushetkellä sijaisena toimivasta musiikin maisteri Jussi Keinäsestä. Kanttoreilta kysyin tilanne huomioiden seuraavaa:

- Mitä Kajaanin seurakuntalaiset tuntevat pitävän tavallisimmasta sakraalista musiikista, kirkossa esitetystä perinteisestä kirkkomusiikista ja virsistä?
- Nouseeko mieleen esimerkkejä seurakuntalaisten antamasta palautteesta tavallisimmasta sakraalista musiikista, kirkossa esitetystä perinteisestä kirkkomusiikista ja virsistä?
- Jos palaute oli myönteistä, onko vastakkaista esimerkkiä, (tai toisinpäin)?
- Miten saat kirkkomuusikkona vastakaikua seurakuntalaisilta musiikkikäsitteillesi erityisesti perinteistä kirkkomusiikista ja seurakuntalaisten suhtautumisesta siihen?

- Mitä muuta tulee mieleen aiheesta?

Toisena kanttorina haastattelin vastuukanttori, musiikin maisteri Juha Mikkosta. Kahden kanttorin suppea otanta kattaa kuitenkin kokeneen ja vasta työelämän aloittaneen työntekijän eriaroiset näkökulmat. Raportissa ei eritellä vastauksissa nousevia asioita vastaajakohtaisesti. Kanttorihaastattelun otannan pienuus ei mielestäni ole ongelma. Heidän kokemuksensa tiivistää monia kohtaamisia ajan saatossa seurakuntalaisten ja kirkkomusiikin osalta.

7.2 Kyselylomaketutkimus seurakuntalaisille

Vaikka kyselylomake on usein määrällinen, tilastollinen menetelmä, otan siitä tähän työhön soveltuvan muodon: kyselylomakkeen, jossa kysymykset ovat avoimia kysymyksiä. Näin voi tehdä, jolloin sitä on analysoitava laadullisin menetelmin, tyypillisesti teemoittelun avulla (Aaltola & Valli 2010, 126). Yhdistän siis teemahaastattelun ja kyselytutkimuksen, koska haastateltavien kanttorien joukko jää niin pieneksi. Näistä syntyvät aineistot 1 ja 2.

Kyselylomakkeen rakenteen sujuvuudella vastaajalle voi luoda motivaatiota. Motivoimattomuus on lomakekyselyn yleinen ongelma. Helpompia, alkuun sopivia kysymyksiä ovat ikään, sukupuoleen ja kirkossakäyntiaktiivisuuteen liittyvät kysymykset, jotka kuitenkin ovat avuksi käsityksen muodostamisessa. Lomake ei saa olla liian pitkä. Kyselylomake on liitteenä opinnäytetyön lopussa. Kysymykset käsittelevät aihetta yksinkertaisin, helposti lähestyttävien sanamuodoin sisältäen seuraavat ajatukset: Missä tilanteessa perinteinen kirkkomusiikki on vastaajalle itselleen merkityksellisintä? Mikä virsi tai hengellinen laulu on vastaajalle läheisin? Miksi? Milloin vastaaja on tuntenut kirkkomusiikin epäsovinnoksi? Pitääkö kirkossa esitettävän musiikin olla perinteistä vai sisältää paljon uusia aineksia? Pitääkö sen olla taidokkaasti toteutettua? Onko vastaaja tyytyväinen Kajaanin seurakunnassa esitettävään musiikkiin? Onko vastaaja tyytyväinen Kajaanin seurakunnan kirkkomusiikoiden taitoihin? Lopuksi erittäin tärkeä vastausvaihtoehto on vapaa aiheeseen liittyvä ajatus, jossa vastauksia ei kahlehti kysymysten yksityiskohdat. Kysely on ehkä aktivoinut vastaajan mielessä jotain tutkimuksen kannalta merkityksellistä.

7.3 Aineiston analyysimetodi

Tarkoitukseni on tehdä tästä työstä kvalitatiivinen tutkimus, jolloin konteksti, toimijoiden näkökulma ja tulkinnat saavat kohdevalon (Kaakkuri-Knuuttila & Heinlahti 2006, 30). Kajaanin seurakuntaan rajautuminen tekee työhön tapaustutkimusluontoisuutta. Käytän induktiivista päättelyä siten, että jos huomaan jonkin teeman osalta säännönmukaisuutta, yleistän asian olevan suhteellisesti vallitseva. Tähän tietenkin liittyy deduktiivisuudesta poiketen yleistyksen teon perusteltavuuden epävarmuus. Avoimissa vastauksissa tulkinta on tärkeää. Vastajat saattavat lähestyä asiaa täysin poikkeavista lähtökohdista. On huomattava, miksi kaksi eri tutkittavaa tuntuvat tarkoittavan samalla asialla eri merkitystä. Tällöin on ymmärrettävä, miten vastaajan tapauksessa vallitseva konteksti vaikuttaa ja auttaa ymmärtämään vastausta. Yleisesti ottaen teemoittelin aineistoa, ja pyrin löytämään teemoille säännönmukaisuuksia, koettelin niitä ja tein synteesiä sekä kuvasin tulokset argumentoinnin ja tutkimuksellisen ajattelun avulla.

8 TUTKIMUSTULOKSET

Pyrin saamaan suhteutetun ja realistisen kuvan kaikista aineiston sisältämistä teemoista ja ajatuksista. Aineistoa lukiessa ja sen kanssa seurustellessa pyrin kiinnittämään huomiota esiin nousevien ajatusten yleisyysuhteeseen, siihen, mitkä ajatukset ovat eri sanoin ilmaistuina tulkittavissa samaan teemaan kuuluviksi ja mitä voidaan päätellä siitä, mihin ikäryhmään ja aktiivisuustasoon vastaajien ajatukset lukeutuvat.

Aineistojen 1 ja 2 yhtenevyys oli nähtävissä. Kanttorit kuvasivat aiheen kentän kuitenkin aika harmonisena ja selkeänä kokonaisuutena. Yksittäisistä lomakevastauksista tuli sen sijaan suoriakin mielipiteitä. Tämän ymmärtää siitä lähtökohdasta, että lomakevastaukset tehtiin todennäköisesti omassa rauhassa laitteen äärellä, kun taas kanttoreita haastatellessa tilanne oli vuorovaikutuksellinen. Käydessäni aineistoa läpi teemoittain, kuvaan sen em. suhteellisuusnäkökulmasta samanaikaisesti paitsi tuloksina, myös johtopäätöksinä. En suorita laajemmin haastatteluaineiston ja kyselylomakeaineiston välistä vertailua.

9 KANTTORIEN HAASTATTELUISSA ESIIN NOUSSEET TEEMAT (AINEISTO 1)

Kanttoreita haastatellessani havaitsin kyseisen aineiston olevan sopivan teemojen listaamiseen. Tähän oli syynä kanttoreiden puhe yleisellä tasolla, ei esimerkein. Käytän näitä teemoja seuraavassa alaotsikkoina. Kuvaan kanttorien ajatukset lähtökohtaisesti kaikki esiin nostetut asiat esiin tuoden. Perusteluna sille on mielestäni kanttorien vastausten kattava luonne ja heidän pyrkimyksensä tiivistää oma kokemuksensa aikaisemmista työssä tapahtuneista kohtaamista ajan kuluessa.

9.1 Kajaanin seurakuntalaisten positiivinen asenne kirkkomusiikkiin

Kajaanin seurakuntalaiset suosivat perinteistä kirkkomusiikkia ja pitävät siitä. Tämä on pääteema. Vaikka reunahuomautuksia on runsaasti, päälinja pysyy johdonmukaisena. Voidaankin sanoa Kajaanin seurakuntalaisten suhtautuvan sakraaliin musiikkiin hyvin – vähän perusteeton kysymys. Toisaalta ymmärrettävää on myös epäröinti asian linjaamisessa. Kenen kirkkomusiikkisuhteesta on yleisesti ottaen tietoa? Kaiketi helpointa on saada tietoa sellaisilta seurakuntalaisilta, jotka ovat läsnä seurakunnan tilaisuuksissa. Kanttori tiivistääkin: ”Jotka käyvät kirkossa, suhtautuvat hyvin”.

9.2 Elämäntilanteen vaikutus kirkkomusiikin kokemiseen

Kanttorien ajatukset virsiin suhtautumisessa toivat esiin ikärakenne-erot. Iäkkäämmän väen kerrottiin suosivan virsiohjelmistoa verrattuna urkumusiikkiin, joka on kaikenikäisille kiinnostavaa. Virsiä ei nähty yksinomaan perinteisenä kirkkomusiikkina, vaan niissäkin todettiin olevan monenlaisten tyylien kirjoa. Kanttorit nostivat häät ja hautajaiset seurakuntalaisten musiikkisuhteessa erityisasemaan. Perinteinen kirkkomusiikki on niissä korkeassa arvossa. Hautajaisissa sanottiin musiikin olevan seurakuntalaisia henkisesti kaikkein lähimpänä.

9.3 Kanttoreiden saama palaute

Yleinen mainesana perinteisestä kirkkomusiikista seurakuntalaisilta kuultuna on 'kaunista'. Perinteinen klassinen soitinmusiikki saa osittain hieman kaksijakoisen vastaanoton. Ainakin kanttori mainitsee Albinonin Adagion, joka usein kuultuna tuntuu toisinaan lattealta. Tilalle toivotaan valoisaa kiitossävyistä musiikkia. Seurakuntalaiset eivät ole tarvittaessa vaiti myöskään negatiivisista kokemuksistaan. Maallisten ympäristöjen kiivaaseen rauhattomaankin musiikkiin verrattuna antaa sakraali musiikki rauhoittumista, turvaa ja lohtua. Sakraalitila, kirkko tai muu, toimii vielä vahvistavana tekijänä kirkkomusiikille. Tuttu perinteinen soitinmusiikki koetaan erityisen miellyttävänä kirkossa, vaikka se on tullut muissakin yhteyksissä tutuksi. Kanttori mainitsee esimerkkinä Bachin Air-sävellyksen.

9.4 Kirkkomuusikon ja seurakuntalaisten pedagoginen vuorovaikutus

Kanttoreilta esiin nouseva teema on lähihistorian muutos seurakuntalaisten suhteesta kirkkomusiikkiin. Tarkasteltuna vuosikymmenen, parin aikavälillä seurakuntalaisten musiikkitoiveet ovat laajentuneet perinteisestä poiketen koskemaan ihan kaikkea heihin vaikutuksen tehnyttä musiikkia kirkkomusiikin ulkopuoleltakin. Tämä synnyttää outouden tunteita kanttorin työssä, jossa olosuhteet, tilanne ja konteksti ovat kristilliset, mitä seurakuntalaisten toiveet eivät aina tue. Sen pidemmälle ei ongelma etene, koska kanttorin tuodessa esiin tilanteen kristillistä luonnetta seurakuntalaiset, häitä ja hautajaisia järjestämässä olevat ihmiset kyllä ovat vastaanottavaisia kanttorin kristillisyyssyrkimyksille. Omaiset eivät välttämättä lähesty aluksi tilannetta kristillisestä näkökulmasta, mutta hyväksyvät sen kuitenkin johdonmukaisesti. Harvoin täytyy kanttorin mukaan asiasta "vääntää", mutta usein ei ole syytä liikaa oponoida seurakuntalaisten toivomuksia. Nousi esiin, että kirkkomuusikko voi olla omista lähtökohdistaan aktiivinen, eikä seurata yksipuolisesti seurakuntalaisten musiikkitoiveita. Uudistuminen musiikkivalinnoissa ja toteutustavoissa itsenäisesti välittyä seurakuntalaisille ammatillisena tuoreutena, kun taas kaavamaisuus ja itsensä toistaminen ei useinkaan herätä seurakuntalaisten kiinnostusta. Todettiin, että musiikin yksi tehtävä on herättää jotain kuulijoissa.

10 KYSELYLOMAKKEEN VASTAUKSISTA ESIIN NOUSSEET TEEMAT (AINEISTO 2)

Kyselylomakkeeseen vastasi 52 vastaajaa. Linjaan kyselylomakkeen vastaukset lähtökohtaisesti luokitellen aineiston seitsemään ryhmään ja tarkastellen niiden yhtenevyyksiä ja eroavuuksia:

- kaikki kyselylomakkeen vastaukset
- ikäryhmän alle 18-vuotiaat vastaukset
- ikäryhmän 18–35-vuotiaat vastaukset (jäi vajaaksi aineiston osalta)
- ikäryhmän 36–65-vuotiaat vastaukset
- ikäryhmän yli 66-vuotiaat vastaukset
- useammin Kajaanin seurakunnan tilaisuuksiin osallistuvien vastaukset
- harvemmin Kajaanin seurakunnan tilaisuuksiin osallistuvien vastaukset.

10.1 Kajaanin seurakuntalaisten suhtautumisen yleiskuva kyselyn perusteella

Perinteiselle kirkkomusiikille suotiin kyselylomakevastausten perusteella keskeisin asema. Vastaja mainitsi esimerkiksi sunnuntain klo 10 messun, pääsiäisen messun ja jouluaaton hartauden. Perinteistä kirkkomusiikkia ei kukaan varsinaisesti vastustanut. Vastajat vain toivoivat ehkä kehittämistä käytännön asioissa. Kritiikki alkoi vasta sitten kun puhe eteni vähemmän perinteisiin kirkkomusiikin muotoihin. Nekin nauttivat laajaa seurakuntalaisten suosiota. Perinteinen kirkkomusiikki elää ja voi hyvin seurakuntalaisten mielissä. Se saa jopa hyvin ylistäviä ja tunteellisia tunnustuksia.

10.2 Suhtautuminen virsiin

Paitsi luonteeltaan kaikenlaiset, myös nimenomaan perinteiset virret valtaavat Kajaanin seurakuntalaisten toivelistan mielivirsistä ja -hengellisistä lauluista kysyttäessä heti 18 vuotta vanhemmista ylöspäin lähtien. Vastajat nostavat esiin keskeistä luterilaista perinteistä virsimateriaalia, ja niin säveleltään kuin sanoitukseltaan jopa aivan uskonpuhdistuksen ajalta juurensa juontaviakin virsiä. Esimerkkejä mainittakoon Avaja porttis, ovesi, Hyvyyden voiman ihmeelliseen suojaan, Kiitos sulle, Jumalani, Jeesus luona armopöydän, Muista, Jeesus minua, Jumala ompe linnamme. Hieman vähemmän perinteisiä lauluja mainitsee yli 18-vuotiaista pienempi osa, esim. Jaakko Löytyn tai

Pekka Simojoen jotkin laulut. Kuitenkin niin, että valtaosa suosii sekä uudempaa että perinteistä musiikkia yleisellä tasolla kirkossa. Alle 18-vuotiaat, joita vastaajissa oli 17 henkilöä (37 %), mainitsivat suosikeikseen perinteisimmästä poiketen esim. Nuorten veisukirjan, ja Kajaanissa käytetyn Juha Tapion laulumateriaalin sisältämiä lauluja. Joukkoon sekoittuvat heilläkin kuitenkin virsikirjan virret Jumalan kämmenellä ja Jumala loi. Jotkut käyttävät melisävelmän, tai yleensä virren kuvaamiseen taiteellisia sanoja: hyvä poljento, kaunis, perinteinen sävel, sävelkulku toimii hyvin, upea sävellys, Erkki Melartinin sävellys on miellyttävä laulaa, hyvä kokonaisuus...

Moni vastaaja kuvaa suhdettaan v. 2017 virsikirjan lisävihkon virsiin. Niistä osa on saavuttanut jo kiistattoman paikan seurakuntalaisten elämässä, mutta osaa ei koettu uutuuden takia osattavan laulaa, ja säveltä pidettiin vähämerkityksellisenä. Mainitaan numerot 928 ja 930. Nämä edustavat tyyliään aika selkeän tasapuolisesti virsimusiikin perinteistä tyyliä ja vähän vähemmän perinteistä keveää laulelmaa. Uutuusarvo on luonnollisesti kuitenkin molemmissa.

10.3 Ikäryhmien eroavuudet

Nuoret alle 18-vuotiaat vastaajat tuntuvat ottavan kirkon musiikkitarjonnan vastaan sellaisenaan, lyhyesti ja myöntävästi kommentoiden. Työkäisillä on mielteliää mutta lyhyehköt vastaukset, jotka edustavat jonkinlaista keskiarvoa. Iäkkäimmät vastaajat vastaavat tunteella ja syvällisesti. Nuorten vastauksista oli hieman heikosti havaittavissa perinteisyyden käsite. Heidän vastauksissaan nousseet virret Jumala loi ja Jumalan kämmenellä tosin ovat uudempaa, mutta kiinteää virsiohjelmistoa. Nuorin täysi-ikäisten vastaajien joukko jäi vastausotannon osalta pieneksi: 2 %. Olisi mielenkiintoista, jos aineistoon olisi tullut enemmän vastauksia kyseiseltä nuorten aikuisten 18–35-vuotiaiden ikäryhmältä.

10.4 Seurakuntalaisten osallistujatytyväisyys

Seurakuntalaiset hyväksyvät johdonmukaisesti Kajaanin seurakunnan musiikkitoiminnan. Perinteisestä kirkkomusiikista ei kritiikin sanaa tuoda esiin muuten kuin joistain teknisistä asioista, kuten esilaulajan puutteesta, niistäkin vähän. Kirkolliseen käyttöön valjastettu popmusiikki tai hevimusiiikki mainitaan kahtiajakoisesti toivottuna ja ei-toivottuna. Musiikkiin toivotaan uutta ja perinteistä. Tämä on ymmärrettävä suhteessa kaikenlaisiin musiikkityyleihin, mutta toisaalta sillä ehkä tarkoi-

tetaan myös uudistumista perinteisen kirkkomusiikin sisällä. Usein seurakunnan tilaisuuksissa käyvät näyttäytyvät vastauksissa musiikkimaultaan moniarvoisemmiksi. Harvemmin käyvien osalta kuuluu enemmän selkeää perinteisen linjan kannatusta. Esimerkiksi ”on hyvä, jos edes kirkossa vaalitaan perinteitä.”

Pääosin aivan kaikki vastaajat antoivat varauksettoman hyväksynnän seurakunnan kirkkomusiikoille. Toivomisen varaa jättävät sanat olivat yksittäisiä. Lisäksi useampi vastaaja totesi, että taitavia, lahjakkaita, ammattitaitoisia jne. ovat, mutta he hyväksyisivät kaiken tasoiset musisoijat kirkossa.

10.5 Mainintoja soittimista

Soittimet eivät saaneet lopulta kovin suurta roolia urkuja lukuun ottamatta tässä kyselyssä. Urkujen olemusta kuvattiin ylistävin sanoin. Urkurien taitoja kiitettiin. Improvisoinnista ja säestyksen värittämisestä uruilla innostuttiin. Tosin piano vaihtoehtona sai joltakin vastaajalta maininnan intiimimpänä, yhteislauluun osallistujia lähemmäksi tulevana säestyssoittimena ja hyvänä vaihtoehtona uruille. Pari vastaajaa totesi toivovansa muitakin soittimia kuin urut. Kuorosta ja orkesteristakin mainittiin satunnaisesti toivomuksena. Kuorolaisten yhteystietoryhmiä käytettiin lomakkeen jakelukanavana, joten heitä oli vastaajissa. Kuoroa ei tuotu korostuneesti esille. Tämä selittynee jossain määrin asian jääviysnäkökulmalla. Sitä pidettiin mahdollisesti liian läheisenä aiheena, jotta olisi koettu mielekkääksi tai luontevaksi korostaa tai mainita kuoron näkökulmaa. Kuorossa käytetty ohjelmisto ja muut kyselyn sisältöön ja teemoihin liittyvät asiat ovat todennäköisesti kuitenkin vaikuttaneet vahvasti vastausten muodostamiseen.

10.6 Ajatukset perinteisen kirkkomusiikin käyttökohteesta

Kun kyselylomakkeessa kysyttiin, onko kokemusta perinteisen kirkkomusiikin epäsopivuudesta jossain tilanteessa, päälinja oli, ettei ollut. Kun kokemusten kuvaaminen kuitenkin eteni epäsopivuuteen jossain yhteydessä, mainittiin maalliset huvitilaisuudet, tanssipaikat ja tilaisuudet, joissa osa ei kuulu kirkkoon. Kouluun liittyvät kirkkotilaisuudet saivat jonkin verran epäröintiä perinteisen kirkkomusiikin käytössä. Toivottiin mieluummin esimerkiksi Nuorten veisukirjan lauluja. Tutkijana hainkin tämäntapaista toimintamuotokohtaista epäsopivuuskokemusta, vaikka kysymys kirkkomusiikin epäsopivuudesta voi itsessään tuntuakin epäsopivalta.

10.7 Elämäntilanteen vaikutus kirkkomusiikin kokemiseen

Monet kokivat saavansa lohtua, turvaa ja voimaa virsistä. Niiden ajateltiin toimivan rukouksena ja kantavan vaikeiden elämäntilanteiden yli. Läheisen menetys on saattanut nostaa jonkun virren erityisen tärkeään rooliin elämässä. Yksi vastaaja tiivistää taitavasti: ”Klassikkovirret tuovat pysyvyyttä ja turvaa. Ne muistuttavat siitä, että vaikka maailma kuinka muuttuisi, nämä pysyvät.” Koronapandemian aikana on koettu arvokkaaksi hakeutua kirkon ja sen musiikin piiriin. Jos virsi on tuttu lapsuudesta, koulusta tai lapsuuskodista, se on saattanut saada erityisaseman myöhemmin elämässä. Tämä ilmeni iäkkäillä yli 66-vuotiailla vastaajilla.

10.8 Kommentit kyselylomakkeesta

Kyselylomakkeeseen kohdistuvat kommentit olivat hyvin mukavia, osasta välittyi innokkuus (suuret kirjoituskirjaimet, rennot ilmaisut). Toivottiin onnea, kiitettiin. Joku toivoi selkeämpää määrittelyä perinteiselle kirkkomusiikille ja pohti tutkimusteknisiä seikkoja. Näidenkin asioiden voi nähdä kerrotavan kirkkomusiikin merkityksellisyydestä. Kyselystä ei sinänsä pyydetty kommentointia. Kun kysyttiin ajatuksia perinteisestä kirkkomusiikista, se herätti jonkun verran kritiikkiä siitä, että kyselylomakkeessa ei ensin määritetty käsitettä perinteinen kirkkomusiikki. Lomakkeen laadinnassa ajatuksena oli välttää liikaa auki määrittelemistä, koska se saattaisi turhauttaa vastaajia monisyisyydellään. Lisäksi tutkimuksen tuottama tietotulos ei ole laaditut kysymykset, vaan kaikki se, mitä vastausaineistosta on pääteltävissä. Vastaus täytyy liittää toisaalta kysymykseensä, mutta toisaalta täytyy nähdä vastausteksti aitona, itsenäisenä, valmiina puheena, jota tarkastella riippumatta kysymyksestä. Miten jokin musiikkiesimerkki määrittyy, on nähtävä aina osatekijöistä käsin. Sillä voi olla vaikkapa sanoituksen, sävelen, soitinvalintojen, tyylin, rytmin ja aikakautensa kannalta eri puolia, joita voi tarkastella analyttisesti: tältä osin tämä on perinteistä, tältä osin ei – tältä osin tämä on vähemmän tai enemmän perinteistä... Tai sitten: tämä on perinteistä ja tämä epäperinteistä.

10.9 Teologiasta nousevat ajatukset

Jotkut vastaajat kuvasivat luterilaisuudesta kumpuavia seikkoja, mitkä ovat tärkeitä heille läheisessä kirkkomusiikissa: laki ja evankeliumi, luottamus Jumalaan ja hänen huolenpitoonsa, lohtu pahuuden, syntisyyden ja ahdistusten keskellä, Kristus, armo, rakkaus, kiitollisuus, pelastus. Yleisesti ottaen kyselylomakkeen vastausten perusteella tulee tunne, että Kajaanin seurakunnassa

Evankelis-luterilainen kirkko on oma itsensä musiikiltaan ja kyllä muutenkin. Teologisesti suuntautuneimmat vastaukset tulivat yli 66-vuotiaiden suunnalta, joskin myös muilta. Moni vastaaja kuvasi suhdettaan kirkkomusiikkiin lyhyillä sanoilla iloinen, hyvä jne. jotka nekin liittyvät teologiaan. Ehkä tällaisia olivat kuitenkin pääosin keveämpään kirkkomusiikkiin liittyvät vastaukset. Perinteinen kirkkomusiikki sai aikaan pidempiä kuvailuja.

11 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Kajaanin Evankelis-luterilaisen seurakunnan jäsenet suhtautuvat asenteiltaan sakraaliin musiikkiin hyvin myönteisesti. Ei ole mielestäni erityistä syytä voimistaa musiikin postmodernia kehitystä kirkossa. Perinteinen kirkkomusiikki löytää sijaa seurakuntalaisissa tässä ajassa. Kentältä tuleva signaali on, että perinteisyys kirkkomusiikissa on tervetullutta. Kirkkomuusikko on uskottava toimiesaan kirkon juurien kanssa sopusoinnussa. Kirkon musiikillinen kuva nykyhetkessä on moniääninen. Ainakin siihen mahtuu tuo vakiintunut, kirkollinen ajan kouluma musiikkikulttuuri, ”cantus firmus”, pitkän linjan sakraalimusiikin ääni.

On pohdittava, saako ajassa oleva kirkkomusiikin viihteellistäminen aikaan kirkkoonkuulumisprosentin nostamisen tai tilaisuuksissa käyvien aktiivisuussuhteen nostamisen. Miten tämän korrelaation voi osoittaa? Vähemmän kirkossa viihtyvät ovat usein perinteisyyden ystäviä. Entä jos harvoin kirkossa käyvillä on ajatus, että kun rohkenisi kirkkoon tulla, niin siellä kuulisi sitä kirkolliseksi miellettyä musiikkia, jota ei aina muualla kuule. Lisäksi jos seurakuntalaisilta oletetaan saavan asiakaspalautteen kaltaista viestiä, jonka mukaan suunnata toimintaa, voi kirkon olettaa antavan pedagogista viestiä. Muukaan yritys tms. ei tarjoa kuin oman erityisalansa mukaista palvelua. Kenkäkauppa ei myy verhoja. Kirkkomusiikin ei tarvitse perustua mihinkään outoihin tai kaukaa haettuihin periaatteisiin, niin kuin ei muidenkaan elämänalueiden toiminnan.

Musiikkipedagogi tuo kirkon kontekstia esiin musiikkivalinnoilla: mikä on kirkkotilan ja kirkollisen toimituksen erityispiirre. Miten sijoittaa hankalasti sovitettavat musiikkitoiveet paremmin kirkossa asioinnin yhteydessä. Sopiiko jokin musiikki paremmin häihin kuin hautajaisiin, loppusoitoksi kuin vastausmusiikiksi? Sopiiko joku paremmin kirkollisen toimituksen sijasta sen jälkeiseen yksityistilaisuuteen? Luoko jokin musiikkinumero toivoa paremmasta huomisesta vai päinvastoin? Tavallinen sakraali musiikki, klassinen musiikki ja virret tuskin ovat jollain tavalla ei-toivottavaa nykykirkossa? Onko vain viihdemusiikki nähtävä tulevaisuuden musiikkina kirkossa? Eikö silläkin ole menneisyysulottuvuus? Toisaalta postmodernina aikana klassisen musiikin koulutus, kilpailut ja videot ovat videosivustojen kautta saavuttaneet valtavan suosion kansainvälisellä tasolla.

Perinteinen soitinmusiikki, (sanotaan nyt vaikka sanalla klassinen musiikki, se ei ehkä ole kirkkomusiikissa aina kovin tavallinen termi, vaikka voisi olla sitä), muuttuu jossain määrin kirkkomusiikiksi, kun se tuodaan kirkkoon palvelemaan kirkon toiminta-ajatusta. Kirkkotila erityisluonteellaan

antaa sille jonkinlaisen pisteen i:n päälle seurakuntalaisen kuulemana. Useinkaan musiikki ei ole silloin laajojen konserttimanööverien muodossa, vaan fragmentteina, katkelmina. Alkuperäinen konserttikäyttötarkoitus tuottaa muutenkin särmiä kirkollista käyttöä ajatellen, joten kirkkoon tuotu konserttimusiikki vaatii valikoivaa ja karsivaa työtä. Tosin perinne ja vakiintuneet käytänteet ovat tätä työtä tehneet jo huomattavan pitkälle. On olemassa konserttimusiikista valikoitunut kanonisoitunut kirkkomusiikkiohjelmisto kirkkoon alun perin tarkoitettuna musiikin ohella. Tutkimukseni kuluessa ilmeni myös, että Kajaanissa kirkkokonsertit keräävät kuulijoita hyvin.

Näkisin nuorten kirkkomusiikkitoiveet toisaalta mieltymyksenä nuorisotyyliseen kirkkomusiikkiin mutta toisaalta mahdollisena pedagogisena työmaana, jossa perinteisellä kirkkomusiikilla voisi olla sija. Kirkon työ nuorten parissa on totutusti musiikiltaan keveää. Nuorten ominaisuus, ennakkolullottomuus ja vastaanottavuus, koskee mielestäni myös perinteistä kirkkomusiikkia, vaikkapa virsiä, jos tämä tapahtuu sopivina annoksina. Jako Pohjois-Suomen ja Etelä-Suomen välillä henkisesti on edelleen olemassa, niin kuin kaupunkiseutu-maaseutulinjallakin. Niin kaiketi tässäkin asiassa. Pohjoisessa ollaan seesteisempiä ja konservatiivisempia. Tosin asia ei liene näin yksinkertainen, vaan oman tutkimuksensa aihe. Se mitä tämä tutkimus tuo esiin Kajaanin seurakuntalaisista on näkymä ehdottomasti heille kunniaksi.

LÄHTEET

Erkkilä, L. Tuovinen, U. & Tuppurainen, E. 2003. Kirkkomusiikin käsikirja. Jyväskylä: Kirjapaja.

Kaakkuri-Knuuttila, M-L. & Heinlahti, K. 2006. Mitä on tutkimus? Argumentointi ja tieteenfilosofia. Helsinki-Tampere: Gaudeamus Kirja.

Kirkkohallitus 2009. Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas. Suomen ev. lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2009:9. Hakupäivä 1.12.2020. <https://kirkkokasikirja.fi/jp-opas.pdf>

Lehtiranta, E. 2015. Musiikki, henkisyys ja hyvinvointi. Kuinka musiikki voi muuttaa elämääsi. Helsinki: Basam Books Oy.

Leinonen, M. & Niemelä, K. 2012. Jumalanpalvelus arjen voimana. Seurakuntalaisten jumalanpalvelusodotukset ja -kokemukset. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 29. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. Hakupäivä 16.9.2020. <https://evl.fi/documents/1327140/45386794/Www-julkaisu+29+Leinonen+ja+Niemel%C3%A4+%28Jumalanpalvelus+arjen+voimana%29.pdf/e0a36192-f67f-e170-2d1a-ff0e665a6d57>.

Raatikainen, P. 1988. Virsikirjaehdotukseen suhtautuminen Turun arkkihiippakunnassa ja Mikkelin hiippakunnassa. Sibelius-akatemia. Kirkkomusiikin osasto. Pro gradu -tutkielma. (Työn tiivistelmä Arscatietokannassa). Hakupäivä 27.10.2020. <https://uniarts.finna.fi/Record/uniarts.99339824206249>.

Rantala, O. 2011. Klaveerit rinnakkain. Urkujen- ja pianonsoiton opinnot Sibelius-Akatemian kirkkomusiikin koulutuksessa. Sibelius-Akatemia, Kuopion osasto. Tohtoritutkimuksen kirjallinen työ. Hakupäivä 4.9.2020. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/234940/klaveerit_rinnakkain_kirj_ty.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Seurakuntien toimintatilasto 2019. Hakupäivä 15.9.2020. <https://www.kirkontilastot.fi/viz?id=110>.

Torvinen, J. & Padilla, A. 2005. Musiikin filosofia ja estetiikka. Kirjoituksia taiteen ja populaarin merkityksistä. Helsinki: Yliopistopaino.

Vuorinen, P. 2018. Huomisen kirkkomusiikki. Kyselytutkimus John the Baptist -oratorion pohjalta. Savonia-ammattikorkeakoulun opinnäyte. Hakupäivä 7.12.2020.
https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/152672/P_Vuorinen_2018.pdf?sequence=1.

Kysely kirkkomusiikista kajaanin seurakunnassa

1. Ikä

- alle 18
- 18-35
- 36-65
- yli 65

2. Sukupuoli

3. Käyn Kajaanin seurakunnan tilaisuuksissa arviolta

- Harvemmin kuin kerran vuodessa
- Kerran vuodessa
- Kaksi kertaa vuodessa
- Kerran kuukaudessa tai useammin

4. Eräs mieleinen virteni tai hengellinen laulu on...

5. Miksi?

6. Seuraavassa tilanteessa olen kokenut perinteisen kirkkomusiikin tärkeäksi: (esim. urkumusiikki, kirkkomusiikki ja virret?)

7. Seuraavassa tilanteessa perinteinen kirkkomusiikki on tuntunut epäsopivalta: (esim. urkumusiikki, kirkkomusiikki ja virret)

8. Pitääkö kirkossa esitettävän musiikin olla perinteistä vai sisältää paljon uusia aineksia?

9. Vastaako kirkossa esitettävä musiikki odotuksiasi?

10. Oletko tyytyväinen kirkossa esiintyvien muusikoiden taitoihin?

11. Vapaa sana:

Lähetä